

Redactor: Irina Sercău
Tehnoredactare și copertă: Dana Marineasa

© 2017 Editura Universității de Vest, pentru prezenta ediție

Editura Universității de Vest

Str. Paris, nr. 1

300003, Timișoara

E-mail: editura@e-uvv.ro

Tel./fax: +40-256 592 681

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MESAROȘ, CLAUDIU

Filosofia în universitatea contemporană / Claudiu Mesaroș. - Timișoara:
Editura Universității de Vest, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-973-125-545-3

FILOSOFIA
ÎN UNIVERSITATEA
CONTEMPORANĂ

Volum editat de
Claudiu Mesaroş

Editura Universităţii de Vest
Timişoara, 2017

STATUL NEOLIBERAL ȘI MISIUNEA PUBLICĂ A ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE ÎN VREMURI DE CRIZĂ

„Innovation is not simply a technical matter but rather one of understanding how people and societies work, what they need and want.”

Fareed Zakaria

Cât valorează cunoașterea socio-umană?

Când Fareed Zakaria, în cea mai recentă lucrare a sa, deplângea atacul concertat al decidenților politici americani împotriva educației liberale, nu făcea nimic altceva decât să constate efectele indirecte ale crizei de luciditate politică ce a apărut odată cu imensele dezechilibre economice și sociale aduse de criza financiară globală.¹ Confrunțați cu cereri din ce în ce mai presante de a interveni în sprijinul oamenilor de afaceri, politicienii au doar de câștigat din restructurarea după criterii contabile a investiției publice în cunoaștere. Diminuarea acelor cheltuieli publice care nu se îndreaptă direct către susținerea „pieței libere” oferă cele mai facile mijloace de a compensa deficitele financiare naționale. Științele socio-umane, spiritul critic și valorile umaniste au doar de pierdut. Politologul american exemplifică această tendință cât se poate de convingător. „Este un interes vital al statului să aibă mai mulți antropologi?”, se întreba retoric guvernatorul statului Florida, grăbindu-se apoi să răspundă negativ. Însuși președintele Barack Obama spunea într-un discurs din 2014 că oamenii pot face mai mult în domeniul producției tehnice calificate decât în cel al istoriei

¹ Fareed Zakaria, „Why America’s obsession with STEM education is dangerous”, în *The Washington Post*, 26 martie 2015.

artei.² Astfel de considerații apar din ce în ce mai frecvent. Mai mult decât atât, ele sunt uneori însușite, fără niciun fel de judecată critică, de reprezentanții instituțiilor academice.

Oricine va răsfoi lucrarea citată mai sus va constata că există argumente serioase în favoarea ideii că avansul tehnologic și economic al Statelor Unite se datorează tocmai investițiilor în cunoașterea socio-umană. La fel, contrazicând locuri comune și clișee notorii, există studii temeinice care arată că intervențiile publice, nu doar interesul privat, stau la baza progresului tehnico-științific generat de instituțiile academice americane. Urmărind statisticile inovației în Statele Unite, dacă cineva dorește să găsească acea „epocă de aur” a creativității antreprenoriale, când sectorul privat inova fără intervenția statului, atunci trebuie să se întoarcă în timp până la cel de-al Doilea Război Mondial.³ În plus, „educația pentru profit” nu poate ține locul „educației pentru democrație”. Doar instruirea și cercetarea socio-umană formează abilitatea de a evita capcanele ideologiei și ale conformismului. Recunoașterea diversității, respectul față de cetățenia democratică și demnitatea umană nu vin de la sine.⁴

Totuși, nu numai în Statele Unite politicile publice destinate susținerii învățământului universitar, culturii savante sau cercetării științifice sunt călăuzite de o înțelegere din ce în ce mai îngustă a nevoilor sociale, de acel tip de concepție managerială ce caută neîncetat rezultatele ușor de tradus în limbajul economic standardizat al „competitivității”, „productivității” și „performanței”. În ultimii ani, personalități și grupuri academice prestigioase au semnalat efectele negative ale crizei economice asupra valorilor universitare. Presiunea politicilor orientate spre „austeritate”, încercarea guvernelor de a se degreva treptat de responsabilitatea administrării serviciilor publice și discursul simplificator ce

² Fareed Zakaria, *In Defense of a Liberal Education*, W. W. Norton & Company, New York, 2015, p. 19. Cu mult timp înainte, președintele României formula o evaluare chiar mai drastică: „De tinichigii și mecanici avem nevoie. Noi facem filosofi, și ăia neintegrabili în câmpul muncii” (Redacția „Gândul”, „«Premierul» Bănescu scrie și programa școlară: «De tinichigii și mecanici avem nevoie. Noi facem filosofi, și ăia neintegrabili în câmpul muncii»”, *Gandul.info*, 14 iunie 2009).

³ Fred Block, Matthew R. Keller, *Where Do Innovations Come From? Transformations in the US National Innovation System, 1970-2006*, Information Technology & Innovation Foundation, 2008, p. 16. A se vedea și Fred Block, Matthew R. Keller, *State of Innovation: The U.S. Government's Role in Technology Development*, Paradigm Publishers, Boulder, CO, 2011.

⁴ Martha Craven Nussbaum, *Not for profit: why democracy needs the humanities*, The public square book series, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2010.

recomandă adaptarea educației universitare la „nevoile pieței” tind să reducă în mod artificial valoarea cunoașterii socio-umane. Diverse dispozitive ideologice managerial-antreprenoriale, specifice viziunii neoliberale despre rolul statului în societate, reformulează misiunea publică a universității în conformitate cu principii exogene. Impactul discursului neoliberal și al reformelor pe care le însoțește nu este unul neglijabil. Dimpotrivă, el antrenează modificări substanțiale în organizarea instituțiilor academice.⁵ Cele mai ușor de recunoscut dintre acestea se referă la reconsiderarea scopurilor și scăderea generală a finanțării publice pe măsură ce universitățile sunt privite din ce în ce mai mult ca parte a unei piețe concurențiale globale de servicii, în care statutul „non-profit” este doar formal, iar referirile la interesul public în cadrul statului național devin periferice.

Aceste transformări riscă să diminueze prezența educației umaniste în sfera publică exact atunci când este mai mare nevoie de ea. Confuzia etică, xenofobia, rasismul, conflictele sociale, negarea demnității umane și a valorilor democratice nu pot fi combătute prin instrumente mecanice de eficientizare a producției de literatură științifică. Topurile internaționale ale universităților nu reflectă în mod necesar succesul educațional. Dezechilibrele globale, reacțiile extreme și panica socială care le însoțesc nu pot fi înțelese fără teoretizarea locală a problemelor ardente, fără combaterea inechității, reimaginearea unui nou spațiu public umanist, ștergerea separațiilor artificiale între științele umaniste, științele sociale și disciplinele artistice. Doar redescoperirea vocației comune a științelor sociale și umaniste poate conduce către restabilirea echilibrelor indispensabile.⁶ În acest context, misiunea publică a universităților nu poate fi concepută independent de necesitatea susținerii valorilor sociale fundamentale ce refuză logica

⁵ R. Lave, P. Mirowski, S. Randalls, „Introduction: STS and Neoliberal Science”, în *Social Studies of Science*, vol. 40, nr. 5, 2010, p. 665.

⁶ Conceptul de „științe socio-umane” este folosit în cuprinsul acestor pagini ca o aproximare a aceluia mai larg, consacrat de tradiția anglo-saxonă, de „arte liberale” (*liberal arts*), cu care este uneori identificat. În general, educația liberală se referă la învățarea fără scop strict utilitar, la acel tip de educație ce urmărește emanciparea intelectuală. Științele sociale și umaniste (*social sciences and humanities*) împărtășesc o misiune comună, regăsindu-se ca atare în cele mai recente documente de politică publică ale Uniunii Europene (cf. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, *Integration of social sciences and humanities in Horizon 2020 participants, budget and disciplines: monitoring report on SSH-flagged projects funded in 2014 under the societal challenges and industrial leadership*, EUR-OP, Luxembourg, 2015).

monetizării. Doar înțelegerea critică a statului neoliberal poate contribui la conservarea libertății academice, la consolidarea prestigiului universitar.

Întrebarea „cât valorează cunoașterea socio-umană?” este de fapt doar un nonsens înșelător, având aparența unei întrebări legitime. Dar nu are un răspuns. Nu există răspunsuri afirmative corecte la întrebări greșite. Ea evidențiază premisele implicite ale discursului neoliberal despre valoarea cunoașterii, așteptările nerezonabile de traducere în termeni cantitativi a beneficiilor sociale pe care aceasta le aduce cu sine. Aceste beneficii sunt din ce în ce mai dificil de recunoscut tocmai pentru că nu se potrivesc etalonului inadecvat ce li se aplică. Profesioniștii științelor sociale și umaniste știu că valoarea la care ne referim este incomensurabilă. Este important să se întrebe însă mai întâi de unde provin neînțelegerile cu privire la acest subiect.

Criza universității

Deși spectrul crizei financiare pare mai puțin amenințător, prezența sa rămâne vizibilă în politicile încrâncenate de restrângere a cheltuielilor publice destinate educației superioare. Nu cu mult timp în urmă, pentru a face economii, Universitatea din Helsinki renunța la cursurile de limbă japoneză inițiate cu 20 de ani în urmă. După amplele proteste ale studenților, care au însoțit restrângerea drastică a finanțării învățământului universitar din Finlanda începând cu anul 2015, această știre nu este surprinzătoare. Șocurile economice repetate, restrângerea comerțului cu Rusia și creșterea cheltuielilor pentru apărare au fost invocate, indirect, drept cauze ale „reformei”⁷.

În vara anului 2015 o știre neverosimilă venea tocmai din îndepărtata Japonie, țara roboților și a dispozitivelor electronice de bună calitate. Ministrului educației, Hakubun Shimomura, ceruse universităților naționale ce includeau departamente de științe sociale și umaniste să desfășoare o serie de reforme manageriale care ar fi urmat să ducă la comasarea sau suprimarea secțiilor cu acest profil. Menționând criza demografică cronică prin care trece Japonia și nevoia de creștere a calității cercetării științifice în cadrul universităților (sic!), directiva ministerială cerea instituțiilor vizate să ia măsuri în scopul de a desființa anumite secții sau de a le converti către „domenii care răspund mai bine nevoilor

⁷ Jan Petter Myklebust, „Universities face drastic cuts and tuition fees”, în *University World News*, nr. 370, 6 iunie 2015.

societății”⁸. Să fi fost Japonia atât de înapoiată? Greu de crezut. Totuși agenția de presă Xinhua raporta în 2015 faptul că pentru prima oară China a surclasat Japonia în prima poziție a unuia dintre topurile universităților, așa că guvernul Abe și-a fixat obiective ambițioase: intrarea a zece dintre universitățile naționale în topul primelor o sută, pe parcursul unei singure decade.⁹

Când știrea a ajuns în jurnalele importante de limbă engleză din Occident, semnalele îngrijorătoare au devenit sumbre. În luna septembrie se vorbea despre mai bine de 50 de universități care ar urma să-și restrângă sau să-și închidă departamente de științe sociale și umaniste.¹⁰

Confruntat cu protestele vehemente ale grupurilor academice din întreaga lume, oficialii guvernului Abe au fost nevoiți să retracteze, acuzând o nefericită neînțelegere. Dar cu siguranță nu a fost o neînțelegere întâmplătoare. Crize asemănătoare au avut loc și în câteva state din Europa. În Marea Britanie studenții și profesorii au acuzat transferul poverii crizei financiare către studenți, în timp ce o nouă clasă de tehnocrați foarte bine plătiți „reformează” instituțiile academice pentru a le orienta spre domenii tehnice, „mai profitabile”.¹¹ În Olanda mișcările de protest nu au fost declanșate de creșterea taxelor și de creditele de studiu, ci de efectele negative ale deciziilor manageriale ce au angajat Universitatea din Amsterdam în investiții financiare nerentabile. Universitatea din Amsterdam are statutul de universitate publică, dar reformele guvernamentale petrecute în Olanda începând cu 1995 au făcut din universități mari consumatori de „produse bancare”. Universităților și altor instituții de interes public li s-au delegat, după model anglo-saxon, administrarea liberă a proprietății imobiliare. Managerii, din ce în ce mai des specialiști în tranzacții financiare

⁸ Statement of the Executive Board of Science Council of Japan, „On the Future Direction of the University: In Relation to the Departments/Graduate Schools of Teacher Training and Humanities and Social Sciences”, Statement of the Executive Board of Science Council of Japan, <http://www.scj.go.jp/en/pdf/kohyo-23-kanji-1e.pdf>, consultat la 12 decembrie 2015.

⁹ Takamitsu Sawa, „Humanities under attack”, în *The Japan Times*, 23 august 2015.

¹⁰ Alex Dean, „Japan’s humanities chop sends shivers down academic spines”, în *The Guardian*, 26 septembrie 2015; John W. Traphagan, „The Japanese Government’s Attack on the Humanities and Social Sciences”, în *The Diplomat*, 26 septembrie 2015.

¹¹ Alex Preston, „The war against humanities at Britain’s universities”, în *The Guardian*, 29 martie 2015; Letters, „Let UK universities do what they do best – teaching and research”, în *The Guardian*, 6 iulie 2015.

decât profesioniști ai cunoașterii, au fost motivați să ia decizii pe baza unei „abordări comerciale” a proprietăților imobiliare.¹²

Evident, beneficiile aduse pieței imobiliare s-au dovedit a fi, în final, dăunătoare din perspectiva comunității academice. Protestul din 2015 împotriva programului de austeritate a fost ocazionat de intenția conducerii universității de a înstrăina o clădire destinată studenților în științe umaniste. Ea ar fi urmat să devină hotel. Dar motivele nemulțumirilor erau mai profunde. Reformele recomandate de teoria „noului management public” și aplicate perseverent în ultimele decenii au transformat universitatea într-o afacere ambiguă, în care consiliile de administrație contează mai mult decât activitatea academică a studenților și profesorilor, stabilind regulile de sus în jos, într-o manieră străină de interesele legitime ale comunității academice. Studenții cereau o „nouă universitate” în care consiliile academice să aibă atribuții decizionale mai importante, să existe proceduri de decizie mai democratice și transparență financiară, să se organizeze referendumuri pentru adoptarea deciziilor importante, să fie împiedicat abuzul de contracte de muncă cu durată determinată.¹³

Procesul includerii în piața financiară globală a bunurilor culturale cu vocație publică are o geografie complicată.¹⁴ Evident, expunerea serviciilor educaționale față de eșecurile piețelor financiare nu este inevitabilă. Însă includerea organizațiilor non-profit în circuitul investițiilor comerciale ascunde uneori și capcane de altă natură, mult mai dificil de anticipat decât investițiile financiare riscate. În 2011, Universitatea Harvard era unul dintre cei mai mari proprietari de terenuri împădurite din România, deținute prin intermediul acțiunilor unui fond de investiții.¹⁵ Nu cu mult timp în urmă, celebra instituție de învățământ era nevoită să renunțe la această afacere din pricina unui scandal de corupție. Vânzarea terenurilor împădurite

¹² Ewald Engelen, Rodrigo Fernandez, Reijer Hendrikse, „How Finance Penetrates its Other: A Cautionary Tale on the Financialization of a Dutch University”, în *Antipode*, vol. 46, nr. 4, 1 septembrie 2014.

¹³ Jonathan Gray, „Dutch student protests ignite movement against management of universities”, în *The Guardian*, 17 martie 2015.

¹⁴ Ewald Engelen, Martijn Konings, Rodrigo Fernandez, „Geographies of financialization in disarray: the Dutch case in comparative perspective”, în *Economic Geography*, vol. 86, nr. 1, 2010.

¹⁵ Ioana David, „US Harvard university, biggest forest owner in Romania”, în *Ziarul Financiar*, 27 aprilie 2011.

către IKEA este însă grevată de numeroase suspiciuni de ilegalitate.¹⁶ Un comunicat de presă al grupului Responsible Investment at Harvard Coalition, datat ianuarie 2013, arăta că unul dintre managerii săi din România era acuzat de comiterea unor infracțiuni. Direcția Națională Anticorupție ceruse chiar arestarea acestuia pentru spălare de bani și luare de mită.¹⁷

„Universitățile antreprenoriale” își asumă riscuri speculative de natură economică pe care nu au mijloacele de a le gestiona. Uneori se pot angaja în activități ilegale care duc la pierderi bănești și, mai grav, la pierderi de prestigiu. Activitățile cu vocație publică, de tipul învățământului universitar, nu pot fi asociate cu ușurință activităților comerciale aducătoare de profit. Iar dacă această alăturare ne pare actualmente firească, este limpede că însuși etosul universitar s-a transformat. Criza universității este doar simptomul unei crize mai profunde, criza conștiinței academice.

Statul neoliberal și criza conștiinței academice

Încercând să contribuie la compensarea deficitului național de cultură științifică, The American Association for the Advancement of Sciences propunea în 1990 ca învățământul științific să dezvolte o abordare multidisciplinară inspirată de educația liberală.¹⁸ Din perspectiva propusă de raportul grupului de lucru înființat în acest scop rezulta că științele naturii pot beneficia de abordările ce caracterizează științele socio-umane. Exercițiul cunoașterii oferă unei persoane educate nu numai informații, ci și abilitatea sau înclinația de a o aplica unor scopuri adecvate. Practica auto-reflexivității – conștiința propriilor opinii și a condiției umane – adaugă înțelegerii fenomenelor naturale capacitatea de a investiga critic argumentele, de a contextualiza, de a identifica și aprecia valorile, de a evita provincialismul intelectual, egocentrismul, dogmatismul, subordonarea

¹⁶ Daniel Bojin, Paul Radu, Hans Strandberg, „How Ikea And Harvard Got Tangled In A Corrupt Romanian Land Deal”, în *The Huffington Post*, 03 martie 2016.

¹⁷ Michael McDonald, Irina Savu, „Harvard Overpaid for Timber as Romanian Agent Held for Bribery”, *Bloomberg.com*, 30 ianuarie 2014.

¹⁸ Project on Liberal Education and the Sciences (American Association for the Advancement of Science), *The liberal art of science: agenda for action. The report of the Project on Liberal Education and the Sciences*, American Association for the Advancement of Science, Washington, D.C., 1990.

ideologică.¹⁹ Desigur, în lumina acestor considerații, puțini ar fi încercat să conteste atunci importanța științelor umaniste. Decidenții politici nu ar fi îndrăznit să folosească în discursurile lor cuvinte precum „creativitate”, „inovație”, „valoare” și să susțină în același timp că științele socio-umane nu sunt suficient de utile societății. Ce s-a întâmplat între timp? Cum s-a ajuns la situațiile din prezent, în care, spre exemplu, limba latină poate fi exclusă din *curriculum* în țări cu profil lingvistic neolatin?

Cel mai probabil, explicația este una de natură politică. Ea ține de felul în care s-a modificat reprezentarea proiectului de societate al celor mai multe dintre statele occidentale în ultimele patru decenii, de noile obsesii și strategii câștigătoare ale oamenilor politici, de transformarea treptată a instituțiilor de interes public. Iar felul în care s-au produs aceste transformări pare să fie explicat cel mai bine de modelului politic neoliberal.

Susținută în momentele de criză ale anilor '70 ca instrument de autodisciplinare economică a „statului bunăstării”, ideologia neoliberală este caracterizată de reinventarea mitologiei piețelor care se autoreglează, ducând la rezolvarea spontană a tuturor problemelor societății, cu condiția ca reglementarea să fie redusă la minimum. Etosul preeminenței principiilor liberalismului economic de tip „laissez faire” asupra principiilor liberalismului politic era suficient de radical pentru a contracara, printr-un adevărat „fundamentalism al pieței libere”²⁰, ideologia oficială a Uniunii Sovietice. Miza „Războiului Rece” era, în ultimă instanță, libertatea capitalului. Exagerarea rolului social benefic al acesteia era un răspuns proporțional prin ambiții și intensitate amenințării ideologice comuniste.

După 1989 însă, dispariția adversarului ideologic a fost echivalată în mod falacios cu o demonstrație definitivă a superiorității modelului neoliberal față de orice posibilă alternativă, inclusiv față de cele moderate. Așa că schimbările impuse de ideologia neoliberală au devenit *de plano* recomandabile, indiferent de circumstanțe. „Aceste transformări – susținea Adam Przeworsky în 1991 – sunt menite să aibă efecte radicale, să întoarcă cu susul în jos toate relațiile sociale existente. Ele oferă un panaceu, un elixir magic care, odată luat, va vindeca toate bolile. Înlocuiește «naționalizarea mijloacelor de producție» cu «proprietatea privată» și «planul» cu «piața», și

¹⁹ *Ibidem*, p. 11.

²⁰ Cf. Fred Block, Margaret R. Somers, *The Power of Market Fundamentalism: Karl Polanyi's Critique*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2014.

poți să lași structura ideologiei intactă. Probabil revoluțiile sunt modelate de însăși sistemele împotriva cărora sunt îndreptate.”²¹

Caracteristica esențială a politicii neoliberale este subordonarea oricărui imperativ social credinței în infailibilitatea relațiilor de schimb comercial nereglementat. Statul rămâne însă principalul agent al acestui proces. Neoliberalismul nu este definit doar ca ideologie, ci și ca un ansamblu determinat de reforme instituționale și politici publice. Acesta include scăderea impozitelor, reducerea serviciilor și programelor sociale, ținerea inflației sub control chiar și cu prețul creșterii șomajului, restrângerea aparatului guvernamental, modificarea spațiilor urbane în concordanță cu interesele comerciale, măsuri îndreptate împotriva sindicatelor sub pretextul „creșterii productivității” sau „flexibilizării muncii” etc.²²

Statul neoliberal susține firmele și adoptă modelele organizaționale specifice corporațiilor. Deoarece în această nouă ecuație relațiile de piață sunt singurele mecanisme ce stabilesc valoarea reală, orice poate fi tranzacționat. Totul trebuie să fie tranzacționat. Statul neoliberal neglijează acele capitole din manualele de politici publice care explică natura economică distinctă a bunurilor publice față de cele private, minimalizează eșecurile pieței (monopoluri, asimetrie informațională etc.), privatizează bunurile comune și bunurile publice. Cheltuielile publice vor fi restrânse la maximum și vor fi orientate mai ales către sectorul privat, ca investiții. Statul neoliberal susține libera circulație (nelimitată) a capitalului și migrația (limitată) a forței de muncă, externalizează serviciile publice către firme sau organizații nonguvernamentale. Stimulând competiția pentru înstrăinarea bunurilor publice, oferă oportunități deosebite pentru corupție. În genere, competiția este considerată mult mai importantă decât cooperarea. Eșecurile acțiunii colective sunt explicate aproape întotdeauna ca eșecuri individuale.

Universitatea neoliberală este fundamental dependentă de relațiile de putere economice și politice. Dar nu acest lucru o individualizează, ci faptul că tinde să restrângă libertatea academică din rațiuni financiare. Cercetarea științifică este separată de educația publică, fiind considerată prioritară față de aceasta din urmă. Universitatea publică se autodefiniște ca ofertant de servicii necesare creșterii economice, reducând interesul public la un set restrâns de interese economice. Ea colectivizează producerea cunoașterii, dar

²¹ Adam Przeworski, „The neoliberal fallacy”, în *Journal of Democracy*, vol. 3, nr. 3, 1992, p. 45.

²² Manfred B. Steger, Ravi K. Roy, *Neoliberalism: a very short introduction*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2010, p. 14.

privatizează „bunurile de cunoaștere”, alimentând un vast sistem privat și cvasi-monopolist de comercializare a producției științifice. Costurile eșecurilor manageriale sunt transferate sistematic către membrii comunității academice, alienându-i (insecuritate economică, inechitate, suprasolicitare, devalorizarea muncii intelectuale) și favorizând pervertirea valorilor etice (substituirea competiției loiale pentru prestigiu cu o competiție neloială pentru resurse, plagiat, *ghost writing*, clientelism politico-economic, corupție intelectuală). De aici decurg și criticile care subliniază nu atât vulnerabilitatea acestui sistem de educație superioară, cât capacitatea lui de a produce anxietate. Percepuți ca antreprenori ce trebuie să asigure finanțarea propriilor activități de cercetare, predare sau învățare, profesorii și studenții resimt continuu constrângeri străine de vocația lor profesională.²³

Probabil cele mai evidente efecte ale modelului neoliberal în practica universitară sunt cele ce privesc birocratizarea și utilizarea inadecvată a bibliometriei. Există numeroase utilizări incorecte ale factorilor de impact, iar instrumentalizarea cuantificării pentru a controla sau a realiza clasamente publicitare duce la o adevărată „epidemie a evaluărilor”. Imparțialitatea și onestitatea aprecierilor devine un deziderat din ce în ce mai îndepărtat. După cum arată Yves Gingras într-o lucrare destinată acestui subiect, denaturarea sensului indicatorilor nu este atât de puțin frecventă pe cât ne-am așteptat. Iar atunci când evaluările ascund alte scopuri decât cel al dezvoltării serviciilor publice, rezultatele pot fi foarte dăunătoare.²⁴

²³ Lawrence D. Berg, Edward H. Huijbens, Henrik Gutzon Larsen, „Producing anxiety in the neoliberal university: Producing anxiety”, în *The Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, vol. 60, nr. 2, 2016.

²⁴ Ovidiu Gherasim-Proca, „Criza conștiinței academice și indicatorii de productivitate a muncii intelectuale: Yves Gingras, Derive în evaluarea cercetării. Despre o bună utilizare a bibliometriei (Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», Iași, 2016)”, în *Psihologia Socială*, nr. 37 (I), 2016, pp. 127-130.

Figura nr. 1: Tipuri ideale ale guvernății universitare

	Modelul neoliberal	Modelul liberal
Mod de funcționare	privat	public
Mod de control	managerialism <i>hard</i> ; specificare contractuală între comanditar și agent; control autocratic	managerialism <i>soft</i> ; vot colegial democratic; consens profesional; control difuz
Funcție managerială	manageri; management „de linie”; centre de cost	lideri; comunitatea academică; profesioniști; corpul profesoral
Scopuri	maximizarea outputului; profit financiar; eficiență; masificare; privatizare	cunoaștere; cercetare; interogație; adevăr; rațiune; elitism; non-profit
Relații de muncă	competitive; ierarhice; munca este indexată în raport cu piața; loialitate corporatistă; critica instituțională nu este permisă	încredere; virtute etică; norme profesionale; libertate de exprimare și critică; rolul de intelectual public
Responsabilitate	audit; monitorizare; management orientat către consumator; indicatori de performanță; responsabilitate bazată pe output (<i>ex post</i>)	managerialism <i>soft</i> ; management profesional-birocratic; <i>peer review</i> și facilitare; responsabilitate bazată pe reguli (<i>ex ante</i>)
Marketing	centre de excelență; competiție; imagine corporatistă; <i>branding</i> ; relații publice	idealul kantian al rațiunii; specializare; comunicare; adevăr; democrație
Pedagogie/predare	segmentare semestrială; scurtarea cursurilor; modularizare; învățământ la distanță; școli de vară	cursuri bisemestriale; metode academice tradiționale și metode de evaluare a cursurilor; cunoașterea ca scop în sine
Cercetare	finanțată extern; concurențială; separată de predare; controlată de guvern sau de o agenție externă.	legată integral de predare; controlată de către universitate; inițiată și asumată de cercetători în mod individual.

Sursa: Mark Olssen, „The restructuring of tertiary education in New Zealand: Governmentality, neo-liberalism, democracy”, în *McGill Journal of Education*, vol. 37, nr. 1, 2002, p. 80.

Preocuparea pentru funcția de marketing a topurilor universitare îi face pe manageri să ignore modul neglijent în care ele sunt concepute, deoarece adesea „clasamentele servesc în mod strategic celor care, doritori să reformeze sistemul universitar din țara lor, le folosesc în mod oportunist pentru a justifica politici deja decise”.²⁵ Ei nu numai că sunt pregătiți să accepte schimbările dramatice în clasamente (care, de cele mai multe ori dovedesc de fapt inadecvarea instrumentelor de evaluare), dar se străduiesc din răspuțeri să îmbunătățească artificial propria poziție, angajând, spre exemplu, personalități științifice cu un CV impresionant. Iar obsesia clasamentelor, una dintre sursele importante ale corupției intelectuale în mediul academic, nu apare de la sine. Este strâns legată de comercializarea intensivă a cunoașterii și de reducerea finanțării publice a universităților. „Importanța acordată brusc clasamentelor universităților” – susține Gingras, adăugând exemple concrete de abordări cinice ale unor manageri care, înțelegând erorile sistemice, consimt să participe la acreditarea lor – „este de asemenea un efect al discursurilor pe tema internaționalizării «pieței universitare» și a căutării unei clientele străine lucrative care să compenseze veniturile scăzute ce provin de la guvern și descreșterea numărului de studenți locali. Numeroși conducători ai universităților care pleacă în delegație în China sau în India par a identifica acolo o «piață» potențial lucrativă care nu ar trebui lăsată numai pe mâinile universităților americane, australiene sau britanice.”²⁶ Există, de altfel, un sistem foarte complex de stimuli care îi determină pe membrii comunității academice să accepte denaturarea treptată a valorilor fundamentale de care depinde prestigiul intelectual, validând-o. Astfel, pentru a folosi metafora aceluiași autor, foarte mulți văd că hainele noi ale universităților sunt de fapt imaginare, dar puțini ar dori să o spună.

Concluzii. Cunoașterea socio-umană și cultivarea valorilor umaniste

Toate observațiile enumerate mai sus arată proporțiile crizei universității contemporane, una care reflectă din ce în ce mai mult o criză profundă a societății, a proiectului social modern. Dar nu magnitudinea crizei este faptul cel mai important, ci capacitatea ei de a se reproduce.

²⁵ Yves Gingras, *Derive în evaluarea cercetării. Despre o bună utilizare a bibliometriei*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016.

²⁶ *Ibidem*, p. 103.

Restrângerea programatică a investițiilor în bunurile publice prin excelență, în instituțiile care promovează reflexivitatea umanistă, duce la impresia că acestea sunt de fapt lipsite de valoare. Discursul public este monopolizat de concepții eronate referitoare la caracterul parazitar al științelor sociale și umaniste, a căror finanțare publică ar fi formată preponderent din „cheltuieli inutile”. Pornind de la asemenea premise, erodarea valorilor umaniste nu poate fi împiedicată decât cu eforturi imense, având șanse de reușită din ce în ce mai mici.

Astfel de situații nu au soluții accesibile. Probabil nimeni nu știe ce rămâne de făcut, ce ar trebui să facem. În schimb, este mult mai ușor de înțeles ce nu trebuie să facă membrii comunității academice, cum să nu se angajeze în accelerarea procesului descris mai sus. Pur și simplu nu trebuie să accepte modele de gândire sau argumente autocontradictorii, care pornesc de la premisa că științele socio-umane nu sunt suficient de eficiente în a oferi surse de profit. Ele nu au oricum misiunea de a aduce beneficii financiare directe. Nu trebuie să căutăm mijloace de a le face mai profitabile financiar, nu trebuie să ne căznim să le transformăm în altceva decât ceea ce sunt. Valorile sociale au o importanță intrinsecă ce nu trebuie să fie justificată în termenii profitului comercial. Cultivarea valorilor etice nu are un echivalent bănesc și scapă evaluărilor simpliste de tip cost-beneficiu. Memoria socială nu poate fi delocalizată sau încredințată unor firme. Combaterea rasismului nu este o afacere. Gândirea critică nu se dobândește prin aplicarea mecanică a unor rețete. Comunitatea academică nu trebuie să încerce să ofere „servicii” mai profitabile firmelor, ci să le ofere politicienilor, antreprenorilor și angajaților acel tip de educație publică, imparțială, reflexivă, ce garantează că aceștia înțeleg drepturile cetățenești, idealurile comunitare democratice și normele etice.

Ce ar putea compensa daunele pe care le produce aplicarea „noului management public” în sistemul universitar? Câteva priorități merită mai multă atenție: conservarea și dezvoltarea cunoașterii locale; susținerea educației de bună calitate – unicul fundament al cercetării autentice; reconstituirea raționalității publice și susținerea necondiționată a valorilor sociale umaniste; conceperea unui discurs coerent în planul eticii cunoașterii; respingerea discursului managerial îngust care reduce bunurile de cunoaștere la statutul de mărfuri și precarizează munca intelectuală prin inflație bibliometrică. Sistemele de evaluare a productivității muncii trebuie să fie ele însele evaluate foarte riguros de către membrii comunității academice, în

așa fel încât să devină mai mult decât mijloace de redistribuire a resurselor insuficiente sau instrumente de reducere a costurilor.

Nu în ultimul rând, în ceea ce privește cazul particular al României, este important să medităm mai mult la motivele pentru care globalizarea și dezvoltarea inegală a statelor Uniunii Europene impune investiții importante în educația socio-umană. Nu este vorba doar de resursele de creativitate. Examinând situația de fapt contextual, evitând judecățile mimetice lipsite de substanță, vom observa că sunt puține argumentele economice în favoarea unor politici care să privilegieze cercetarea și educația universitară cu caracter tehnic.

Politicile publice nu trebuie să ignore structurile economice ale pieței comune și, în același timp, trebuie să reconsidere retorica investiției crescute în cunoașterea tehnologică. Din nefericire, în ciuda felului în care ne place să visăm, în statele sărace ale Uniunii Europene, în absența unor politici susținute de dezvoltare industrială, investiția publică în cunoașterea tehnologică este mai degrabă inefficientă. Creșterea competiției internaționale în plan tehnico-științific și emigrația tind să producă acest efect. Domeniile cu aplicație economică imediată (științele exacte, științele naturii, disciplinele tehnice) sunt prin natura lor capabile să se integreze rapid în circuitul economic global. Investițiile publice făcute în aceste domenii de statele care nu posedă o infrastructură economică atractivă pentru forța de muncă națională vor fi cu ușurință anulate pe măsură ce statele pierd controlul asupra impozitării „capitalului uman”. Nivelul salariilor din statele prospere va atrage competențele tehnice în care investesc statele mai puțin dezvoltate. De aceea, cercetarea și educația tehnico-științifică au nevoie de investiții majore venite din partea capitalului privat, singurul eficient în a administra pregătirea resursei umane pentru nevoile proprii la scară globală.

Pe de altă parte, a pretinde că nenumăratele probleme sociale pe care le generează ștergerea granițelor naționale se vor rezolva de la sine, prin puterea miraculoasă a „mâinii invizibile”, este o dovadă de incredibilă naivitate. Doar buna cunoaștere a istoriei umanității, a culturii, a fenomenelor sociale complexe, a evoluției politicii democratice, a problemelor fără soluție tehnică și a eșecurilor politice majore poate să arate căile de ieșire din situațiile critice ale prezentului. Nevoia societății de a avea oameni mai pregătiți pentru conviețuire pașnică nu se diminuează pe măsură ce viața socială devine mai complexă și interacțiunile se înmulțesc. Dimpotrivă, ea devine din ce în ce mai mare, chiar dacă nu este evidențiată în contabilitatea firmelor. Abundența informațională, fluxurile de populație

și dezvoltarea tehnologiilor de mobilizare politică implică riscuri crescânde, nu numai beneficii din ce în ce mai mari. Reacțiile naționaliste, pornirile xenofobe, extremismele și proliferarea tribalismelor de tot felul sunt dovezi clare în acest sens. Propagarea urii este încă un model de afaceri profitabil pentru trusturile de presă. Mai multe contacte și mai multă informație înseamnă mai multe fricțiuni, mai multe ocazii pentru tensiuni etno-religioase, obscurantism și confruntări iraționale. Noile democrații est-europene par foarte puțin pregătite să-și găsească echilibrul. Pot fi trecute aceste situații problematice în plan secund?

Bibliografie

- Berg, Lawrence D.; Huijbens, Edward H.; Larsen, Henrik Gutzon, „Producing anxiety in the neoliberal university: Producing anxiety”, în *The Canadian Geographer/Le Géographe canadien*, vol. 60, nr. 2, 2016, pp. 168-180.
- Block, Fred; Keller, Matthew R., *State of Innovation: The U.S. Government's Role in Technology Development*, Paradigm Publishers, Boulder, 2011.
- Block, Fred; Keller, Matthew R., *Where Do Innovations Come From? Transformations in the US National Innovation System, 1970-2006*, Information Technology & Innovation Foundation, 2008.
- Bojin, Daniel; Radu, Paul; Strandberg, Hans, „How Ikea and Harvard Got Tangled in a Corrupt Romanian Land Deal”, în *The Huffington Post*, 3 martie 2016, http://www.huffingtonpost.com/entry/harvard-ikea-corruption-romania_us_56d86cbb4b0000de4039509, consultat la 3 iunie 2016.
- Bortzmeyer, Gabriel, „«La précarisation de l'enseignement supérieur et de la recherche nous asphyxie»”, în *Le Monde.fr*, 16 iunie 2016, http://www.lemonde.fr/idees/article/2016/06/16/la-precarisation-de-l-enseignement-superieur-et-de-la-recherche-nous-asphyxie_4952106_3232.html, consultat la 4 iunie 2016.
- Conradie, E.M., „Knowledge for sale? The impact of a consumerist hermeneutics on learning habits and teaching practices in higher education”, în *Koers*, vol. 76, nr. 3, 2011, pp. 423-446.

- David, Ioana, „US Harvard university, biggest forest owner in Romania”, în *Ziarul Financiar*, 27 aprilie 2011.
- Dean, Alex, „Japan’s humanities chop sends shivers down academic spines”, în *Higher Education Network*, <http://www.theguardian.com/higher-education-network/2015/sep/25/japans-humanities-chop-sends-shivers-down-academic-spines>, consultat la 1 decembrie 2015.
- Engelen, Ewald; Fernandez, Rodrigo; Hendrikse, Reijer, „How Finance Penetrates its Other: A Cautionary Tale on the Financialization of a Dutch University”, în *Antipode*, vol. 46, nr. 4, 1 septembrie 2014, pp. 1072-1091.
- Engelen, Ewald; Konings, Martijn; Fernandez, Rodrigo, „Geographies of financialization in disarray: the Dutch case in comparative perspective”, în *Economic Geography*, vol. 86, nr. 1, 2010, pp. 53-73.
- European Commission, *Integration of social sciences and humanities in Horizon 2020 participants, budget and disciplines: monitoring report on SSH-flagged projects funded in 2014 under the societal challenges and industrial leadership*, EUR-OP, Luxembourg, 2015, <http://dx.publications.europa.eu/10.2777/382488>, consultat la 4 iulie 2016.
- Gherasim-Proca, Ovidiu, „Criza conștiinței academice și indicatorii de productivitate a muncii intelectuale: Yves Gingras, Derive în evaluarea cercetării. Despre o bună utilizare a bibliometriei (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016)”, în *Psihologia Socială*, nr. 37 (I), 2016, pp. 127-130.
- Gingras, Yves, *Derive în evaluarea cercetării. Despre o bună utilizare a bibliometriei*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016.
- Gray, Jonathan, „Dutch student protests ignite movement against management of universities”, în *The Guardian*, 17 martie 2015, <https://www.theguardian.com/higher-education-network/2015/mar/17/dutch-student-protests-ignite-movement-against-management-of-universities>, consultat la 3 iunie 2016.
- Lave, R.; Mirowski, P.; Randalls, S., „Introduction: STS and Neoliberal Science”, *Social Studies of Science*, vol. 40, nr. 5, 2010, pp. 659-675.
- Letters, „Let UK universities do what they do best – teaching and research”, în *The Guardian*, 6 iulie 2015, <http://www.theguardian.com/education/>

2015/jul/06/let-uk-universities-do-what-they-do-best-teaching-and-research, consultat la 26 mai 2016.

McDonald, Michael; Savu, Irina, „Harvard Overpaid for Timber as Romanian Agent Held for Bribery”, *Bloomberg.com*, 30 ianuarie 2014, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-01-29/harvard-overpaid-for-timber-as-romanian-agent-held-for-bribery>, consultat la 3 iunie 2016.

Myklebust, Jan Petter, „Universities face drastic cuts and tuition fees ”, în *University World News*, nr. 370, 6 iunie 2015, <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20150606081055889>, consultat la 2 iunie 2016.

Nussbaum, Martha Craven, *Not for profit: why democracy needs the humanities*, Princeton University Press, Princeton, N.J, 2010.

Nussbaum, Martha Craven, *Not for profit: why democracy needs the humanities*, The public square book series, Princeton University Press, Princeton, N.J, 2010.

Olssen, Mark, „The restructuring of tertiary education in New Zealand: Governmentality, neo-liberalism, democracy”, în *McGill Journal of Education*, vol. 37, nr. 1, 2002, p. 57.

Project on Liberal Education and the Sciences (American Association for the Advancement of Science), *The liberal art of science: agenda for action. The report of the Project on Liberal Education and the Sciences*, American Association for the Advancement of Science, Washington, D.C, 1990.

Przeworski, Adam, „The neoliberal fallacy”, în *Journal of Democracy*, vol. 3, nr. 3, 1992, pp. 45-59.

Redacția „Gândul”, „«Premierul» Băsescu scrie și programa școlară: «De tinichigii și mecanici avem nevoie. Noi facem filosofi, și ăia neintegrabili în câmpul muncii»”, *Gândul.info*, 14 iunie 2009, <http://www.gandul.info/stiri/premierul-basescu-scrie-si-programa-scolara-de-tinichigii-si-mecanici-avem-nevoie-noi-facem-filosofi-si-aia-neintegrabili-in-campul-muncii-4549799>, consultat la 1 iunie 2016.

Sawa, Takamitsu, „Humanities under attack”, în *The Japan Times*, 23 august 2015, <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2015/08/23/commentary/japan-commentary/humanities-attack/>, consultat la 8 decembrie 2015.

Schwartz, Joseph M., „Resisting the Exploitation of Contingent Faculty Labor in the Neoliberal University: The Challenge of Building Solidarity between Tenured and Non-Tenured Faculty”, în *New Political Science*, vol. 36, nr. 4, 2 octombrie 2014, pp. 504-522.

Statement of the Executive Board of Science Council of Japan, „On the Future Direction of the University: In Relation to the Departments/Graduate Schools of Teacher Training and Humanities and Social Sciences”, Statement of the Executive Board of Science Council of Japan, <http://www.scj.go.jp/en/pdf/kohyo-23-kanji-1e.pdf>, consultat la 12 decembrie 2015.

Steger, Manfred B.; Roy, Ravi K., *Neoliberalism: a very short introduction*, Oxford University Press, New York, 2010.

Traphagan, John W., „The Japanese Government’s Attack on the Humanities and Social Sciences”, în *The Diplomat*, 26 septembrie 2015, <http://thediplomat.com/2015/09/the-japanese-governments-attack-on-the-humanities-and-social-sciences/>, consultat la 12 decembrie 2015.

Zakaria, Fareed, „Why America’s obsession with STEM education is dangerous”, în *The Washington Post*, 2015, https://www.washingtonpost.com/opinions/why-stem-wont-make-us-successful/2015/03/26/5f4604f2-d2a5-11e4-ab77-9646eea6a4c7_story.html, consultat la 20 mai 2016.

Zakaria, Fareed, *In Defense of a Liberal Education*, W.W. Norton & Company, New York, 2015.